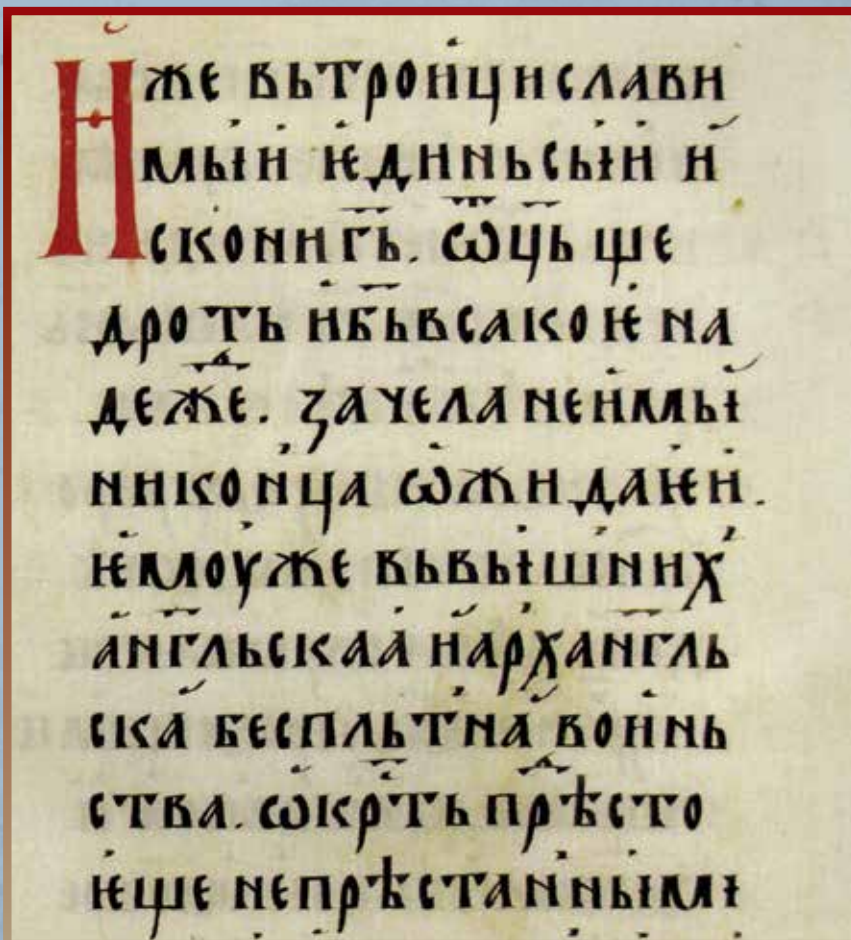

Тематски зборник КОСОВО И МЕТОХИЈА КРОЗ ЧИЊЕНИЦЕ, ТУМАЧЕЊА И СИМБОЛЕ

књига 2
ИСТОРИЈА И ЕТНОЛОГИЈА

Тематски зборник
КОСОВО И МЕТОХИЈА КРОЗ ЧИЊЕНИЦЕ,
ТУМАЧЕЊА И СИМБОЛЕ

књига 2
ИСТОРИЈА И ЕТНОЛОГИЈА

Тематски зборник
КОСОВО И МЕТОХИЈА КРОЗ ЧИЊЕНИЦЕ,
ТУМАЧЕЊА И СИМБОЛЕ

књига 2
ИСТОРИЈА И ЕТНОЛОГИЈА

Издавач

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

За издавача

Проф. др Драган Танчић, директор

Уредили и приредили:

др Ивана Рајовић Женарју, виши научни сарадник
др Весна Зарковић, виши научни сарадник

Рецензенти

др Божидар Зарковић, редовни професор
др Срђан Цветковић, научни саветник
др Саша Станојевић, ванредни професор
др Ана Костић Ђекић, ванредни професор
др Александар Павловић, виши научни сарадник

Лектура

Проф. др Јелена Војиновић Костић

Припрема за штампу

Миодраг Панић

Штампа

ГИД „Pi-press“, Пирот

Тираж

150

ISBN 978-86-89025-92-7

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Тематски зборник
**КОСОВО И МЕТОХИЈА
КРОЗ ЧИЊЕНИЦЕ, ТУМАЧЕЊА
И СИМБОЛЕ**

књига 2
ИСТОРИЈА И ЕТНОЛОГИЈА

Лепосавић, 2023.

Објављивање овог зборника суфинансирало је Министарство науке,
технолошког развоја и иновација Републике Србије.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	9–12
Марко П. Атлагић, Филип М. Обрадовић, <i>Српски хералдички симболи на Косову и Мейхохији као темељ српској националној и државној идентитетској Републике Србије</i>	13
Драгана Ј. Јањић, Горан М. Јанићијевић, <i>Слојеви и облици симболичкој мишљења у српском средњовековном уметничком наслеђу XIV столећа на Косову и Мейхохији</i>	29
Ђорђе Н. Ђекић, <i>Насијанак кривичној права: казне у Хрисовуљи Манасиџира Бањска</i>	67
Ивана С. Женарју Рајовић, <i>Јерусалимска соба у Великој Хочи</i>	87
Мирослав С. Милошевић, <i>Делатност руских конзула на Косову и Мейхохији у XIX и почетком XX века</i>	105
Весна С. Зарковић, <i>Косовски вилајет у плановима Аустроугарске 1896–1908.</i>	129
Иван М. Бецић, <i>Државна помоћ црквама на Косову и Мейхохији после великој рата</i>	155
Божица Ж. Славковић Мирић, <i>Новине, штампа и медијска култура на Косову и Мейхохији у периоду између два светска рата</i>	171
Јован Ј. Алексић, <i>„Индустијализација Јужне Србије“: Свечано отварање рудника „Трепча“ октобра 1930. године</i>	189
Сава Д. Ђурђевић, <i>Турска национална мањина на Косову и Мейхохији током десетих година двадесетог века</i>	201
Петар Р. Ристановић, <i>Жртве демонстрација у САП Косово 1981. године</i>	215
Ена С. Мирковић, <i>Недељне информативне новине (НИН) и „Косовски рат“ 1998–1999</i>	229

- Александар С. Павловић, *Прилої размаїрању
концеїїа „їомирења“ Срба и Албанаца на Косову
и Мейхохији: Сїавови їриїадника срїске заїеднице
у Косовској Миїровици* 253
- Невена С. Петковић, *Симболика сїруїане їоїаче
у народним обичаїма Срба на центїралном Косову* 283
- Небојша Д. Ђокић, Јелена Б. Рогожарски, Милена М. Балтић,
Прилої истїорији Средачке жуїе 307

CONTENT

FOREWORD	9–12
Marko P. Atlagić, Filip M. Obradović, <i>Serbian Heraldic symbols in Kosovo and Metohija as the foundation of the Serbian national and state identity of the Republic of Serbia</i>	13
Dragana J. Janjić, Goran M. Janićijević, <i>Layers and forms of Symbolic thinking in Serbian middle ages artistic heritage of the XIV century from Kosovo and Metohija</i>	29
Đorđe N. Đekić, <i>Origins of criminal law: punishments in the Banjska monastery Chrysobull</i>	67
Ivana S. Ženarju Rajović, <i>Jerusalem room in Velika Hoča</i>	87
Miroslav S. Milošević, <i>Activity of Russian consuls in Kosovo and Metohija in the 19th and early 20th centuries</i>	105
Vesna S. Zarković, <i>Kosovo vilayet in Austria-Hungary's plans 1896–1908</i>	129
Ivan M. Becić, <i>State aid to churches in Kosovo and Metohija after the Great War</i>	155
Božica Ž. Slavković Mirić, <i>Newspapers, press and media culture in Kosovo and Metohija in the period between the two world wars</i>	171
Jovan J. Aleksić, <i>„Industrialization of Southern Serbia“: ceremonial opening of the mines „Trepča“ in October 1930</i>	189
Sava D. Đurđević, <i>The Turkish national minority in Kosovo and Metohija during the 1950s</i>	201
Petar R. Ristanović, <i>Victims of demonstrations in SAP Kosovo in 1981</i>	215
Ena S. Mirković, <i>Weekly newspapers (NIN) and the „Kosovo War“ 1998 – 1999</i>	229

- Aleksandar S. Pavlović, *A contribution to the consideration of the concept of „reconciliation” of Serbs and Albanians in Kosovo and Metohija: attitudes of members of the Serbian community in Kosovska Mitrovica* 253
- Nevena S. Petković, *The symbolism of the scraped bread in the folk customs of the Serbs in the Central Kosovo basin* 283
- Nebojša D. Đokić, Jelena B. Rogožarski, Milena M. Baltić, *A contribution to the history of Sredačka Župa* 307

*Ивана С. ЖЕНАРЈУ РАЈОВИЋ**

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

ЈЕРУСАЛИМСКА СОБА У ВЕЛИКОЈ ХОЧИ**

Айсѝпраќѝ: У кући Хаѝи Спасића у Великој Хоѝи, већ скоро 160 година налази се и чува такозвана Јерусалимска соба. У њој се налази дрвена конструкција позната под називом иконлак, у којој су смештене иконе и предмети које је 1865. године донео хаѝи Сима Недељковић, предак Хаѝи Спасића, са поклониѝког путовања у Јерусалим, као и друге породичне светиње. У тексту се говори о овој соби и садржају иконлака, који илуструје приватну побожност XIX века на Косову и Метохији.

Кључне речи: Велика Хоѝа, кућа Хаѝи Спасића, хаѝи Сима Недељковић, приватна побожност, поклониѝко путовање, Јерусалим, палестинске еулогије, индугенѝија, абатар

Сакралну топографију Велике Хоѝе већ скоро 160 година краси и кућа Хаѝи Спасића, једини познати, сачувани пример нововековне активне побожности у приватном простору верника на Косову и Метохији. У кући која и данас одолева времену и активно се користи за живот, са великим пијететом чува се такозвана Јерусалимска соба.¹ Она је као таква настала приликом обнове куће, коју је њен тадашњи власник хаѝи Сима Недељковић, извршио по повратку са поклониѝког путовања у Палестину 1865. године. На северном зиду ове собе, која има дуборезно обликовану таваницу и долапе израђене од кестеновог дрвета, смештен је плитки застакљени *иконлак*, својеврсни кућни иконостас односно полица у којој су похрањени сувенири донети из Свете земље, као и друге породичне светиње (сл. 1). Кућа подигнута између 1830. и 1835, а реновирана у другој половини XIX века, битно је измењена тек 1968. године када је простор штале у приземљу адаптиран за становање (Ђекић 2004: 294). Дуго се одржао натпис о обнови куће из 1860. године, који је стајао изнад прозора на дворишној

* Виши научни сарадник, ivanazenaarju@yahoo.com

** Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број 451-03-47/2023-01/200020 од 3. 2. 2023. године.

1 Изражавам велику захвалност породици Спасић која ми је омогућила истраживање Јерусалимске собе у свом дому.

фасади, али га више нема. Кућа је изграђена по узору на призренске конаке, и заштићена законом као споменик културе који представља „пример народног градитељства, истог стандарда као и градског, одражавајући уједначен културни образац старог српског становништва Призрена и Велике Хоче у првој половини XIX века“ (Ђекић 2004: 294).² Кућа је конципирана тако да се из ајата пење на чардак из којег се ступа у три просторије, од којих је једна такозвана Јерусалимска соба, у којој су се осим светиња у иконостасу, чувале друге ствари у долапима, попут посуђа, постељине и слично. У једом углу има и амамцик, као и пећ „на лончиће“ (Ђекић 2004: 294). Кућа хаџијске породице Недељковић, Спасић, представља један од најрепрезентативнијих објеката стамбене архитектуре у Великој Хочи. Налази се у централном делу Велике Хоче, у непосредној близини цркве Светог Стефана и дечанског конака.

Породица Хаџи Спасић чува и лична документа из којих се види да је Сима рођен 1799/1800. године, да је имао сестру Мару, те да су им се родитељи звали Спасо и Сузана. Отац Спасин био је Богдан Хаџи Симо, а Сима је добио име по свом прадеди, који је био поклоник гробу Христовом (Ђенарју Рајовић 2021: 246). Године 1865. Сима је пошао стопама свог претка заједно са својим синовима, Томом и Спасом, од којег потичу данашњи наследници Хаџи Спасићи. Био је сеоски кмет и старешина, коџабаша од 1835. до 1858. године, када се на сопствени захтев повукао са ове позиције. Изразито свесна и свестрана личност, уочи свог пута у Јерусалим, био је и један од пренумераната књиге *Плач Сџаре Србије* дечанског архимандрита Серафима Ристића. Памти се и по заслугама за одолевање Велике Хоче пред нападима околних Арнаута (Нушић 1902: 560). Био је иницијатор и ктитор обнове цркве Светог Стефана у Великој Хочи, која је заједно са осликавањем завршена 1864. године. О томе сведочи натпис на западном зиду у којем су се наводиле и заслуге ктитора, Симе Недељковића, али је из неког разлога његово име касније избрисано (Ивановић 2004: 172). О његовом залагању сведочи и архивска грађа. Он је као великохочки коџабаша заједно са учитељем Павлом Алексићем, Дамјаном Трифуновићем, Пером Мицићем и Луком Димићем потписао молбу митрополиту српском Михаилу маја 1864. којом је тражена помоћ за цркву и школу.³ Преминуо је највероватније недуго након повратка са поклоничког путовања, 1866. или 1867. године (Нушић 1902: 560).

Након донете одлуке да се отисне на дуг пут који подразумева материјално и физичко жртвовање, Сима Недељковић се припремао постом, побожним мислима, уздржавањем од греха.⁴ Испраћај је започео

2 Основ за упис у регистар је Одлука о утврђивању куће Спасића за споменик културе, бр- 1204 (Сл. гласник РС бр. 32 од 7. јуна 2001.г.) Закон о културним добрима (Сл. гласник РС бр. 71/94).

3 АС, МП-с-П, 1864, Ф. 11, Р. 1657, Општина Велика Хоча митрополиту Михаилу, 4/16. 5. 1864, Велика Хоча

4 Макуљевић 2006: 817.

у цркви Светог Стефана где су дечански монаси читали молитву за срећно путовање, а након тога на пут су их испратили мештани. О томе је писао Милош Велимировић: „На дан поласка свог дође Сима у конак дечански код калуђера и замоли да пођу у цркву с њим ради молитве за пут, па кад је и с тим било готово, Сима изађе пред црквом, гди се већ била сва Оча искупила, он тада извади кесу с новцима, окрену се к народу и рече: Браћо, ја сам вам био до сада коџабаша, па може бити да сам кога увриједио, зато молим да ми опрости, а ако има који да му шта дугујем да се јави да му платим, да не би с дугом ишао на Божи гроб. Па пошто је и неке сиромашке даривао Сима са синовима Томом и Спасом, праћен многим сељацима до Суе Реке“ (Шешум 2020: 146–147).

Поклоници гробу Христовом путовали су у групи коју је предводио свештеник или монах, у својим локалним заједницама били су свечано испраћани и дочекивани (Костић 1928: 43). Поклоници са територије Косова и Метохије састајали су се у Качанику, и одатле у већим групама настављали пут (Костић 1928: 44). До успостављања железничке пруге (1873) која је повезивала Митровицу и Солун, до Солуна се ишло на коњима. Од Солуна, где су се ходочасници поклањали гробу Светог Димитрија, даље се путовало бродом (Макуљевић 2006: 821). На путу до Свете Земље, поклоници су обилазили храмове у већим местима, где би им се придруживале нове групе поклоника (Georgevich 1918: 107). Поклоник гробу Христовом добијао је титулу хаџије, која је носила морално и социјално значење, како за самог поклоника тако и за његову околину. Она је трансформисала не само његов идентитет, већ и идентитет његове породице и каснијих потомака, јер су и деца и далеки потомци наслеђивали хаџијску титулу. Титула је представљала симболичку гаранцију будући удобан живот, како материјално тако и духовно, а балканским трговцима доносила је и својеврсни престиж и привилегије.⁵ Као што није могао поћи на пут без великих одрицања, побожности, благодарности и поштења, тако и по повратку у своју средину хаџија није могао те особине занемарити, већ је морао радити на њиховом трајању и истицању. Тако наследници Хаџи Симе Недељковића причају да је он пре одласка на ходочашће престао да ради у својој трговини, како не би у руке узимао кантар. О том обичају говори и Петар Костић, који бележи да су се ходочасници по повратку из Свете Земље пазили и нехотичног греха, те у руке нису узимали ни кантар, ни теразије ни аршин, да се не би огрешили у мерењу (Костић 1928: 41).

Свој боравак у Јерусалиму поклоници су осим за посете светим местима, користили и за куповину сувенира, такозваних сакралних меморабилија. Међу њима су били предмети који су касније коришћени за сахрањивање хаџије, попут свећа, покрова или тканина за шивење одеће. Доношени су и различити уметнички предмети, иконе и крстови, израђивани у локалним

5 О хаџијској титули: Georgevich 1918: 103–104; Макуљевић 2006: 834; Лакалиска 2010/2011: 34–35; Izmirlieva 2014: 341–344.

сликарско-занатским радионицама. Веома су били популарни и материјали из природе, попут камења, палмових гранчица, воде из Јордана и слично.⁶ По повратку Симе Недељковића и његових синова са ходочашћа, обновљена је породична кућа у којој је посебна пажња посвећена украшавању такозване Јерусалимске собе, у којој су смештене њихове палестинске еулогије. Тада је настао иконлак, својеврсни кућни иконостас израђен наменски према димензијама донете ходочасничке иконе, такозваног *Јерусалима*.⁷ Осим ове монументалне иконе, ту се и данас налазе икона Вазнесења Господњег, резбарена икона Светих Јоакима и Ане, неколико свећа, два камена и шкољка са резаним представама, трнов венац, седефно Распеће, молитва на свитку такозвани абагар и грамата за опрост грехова (Ženarju Rajović 2021: 245–253). Ту се налазе и други докази побожности ове породице, једна кијевска икона штампана на папиру 1898. године, и кандило донето из манастира Дечана. Осим тога, хаџи Сима Недељковић је донео још један Јерусалим који је поконио цркви Светог Стефана, а највероватније је управо он донео и седефну икону која се налази у тој цркви. Донео је и катапетазму која се налази у цркви Свете Ане у Великој Хочи (Ženarju Rajović 2021, 245, 247). Изглед иконлака у потпуности одговара опису оваквих конструкција у кућама призренских поклоника: „За ту икону ископа се место у зиду и најлепшој гостинској соби. Она се уоквири стаклом. Пред њом виси кандило, које се врло често прислужује. Та соба, у којој се јерусалимска икона налази, зове се јерусалимска соба. У оквиру те иконе чувају се и све свеће намењене за сахрану“ (Костић 1928: 45):

Такозвани *Јерусалими*, иконе великих димензија које су сликане темпером на платну, чије су и ширина и висина углавном премашивале један метар, представљали су веома популарне поклоницке меморабиле. На њима су сликане најзначајније епизоде из хришћанске историје и готово сви сакрални топоси које су ходочасници посећивали на свом путовању. *Јерусалим* из дома Хаџи Спасића по свим својим карактеристикама иконографски је стандардизован и ни по чему не одудара од осталих који се могу наћи широм православног света. Идејно је подељен тако да централни део представља ентеријер Храма Светог Гроба, док су лево и десно иконе Богородице и Христа, а изнад и испод овог дела приказано неколико догађаја и личности.

Црква Светог Гроба је представљена у попречном вертикалном пресеку, са стубовима под чијим аркадама су смештене различите сцене и личности.⁸

6 О спектру предмета доношених из Свете Земље: Костић 1928: 45; Хан 1959: 47; Лакалиска 2010/2011: 38–39; Чокревска Филип 2011: 287–288; Ženarju Rajović 2021 са старијом литературом.

7 Димензије иконлака су 180 x 119 cm, док димензије Јерусалима износе 159 x 106 cm.

8 Овај Јерусалим је, са малим одступањима, веома сличан Јерусалиму из Врачева. Стога за детаљан опис иконографије и симболике свих сцена на Јерусалиму из Јерусалимске собе видети: Женарју 2015: 204–222, са старијом литературом.

„хѣр сáвва“ и истоветан приложнички запис који упућује на Симу Недељковића (Ženarju Rajović 2021: 245).

Велика је вероватноћа, судећи по ликовном изразу, да је исти Сава сликао и икону Вазнесења Господњег (сл. 2) која се такође налази у иконлаку Хаџи Спасића (Ženarju Rajović 2021: 245).¹⁰ На овој икони сцена Вазнесења (вознесѣніе) заузима две трећине површине, а у три мања поља насликани су и Свети Никола, Свети Тома и Свети Георгије. Свети Никола (ѣ: ннкола) је представљен у екстеријеру, са затвореном књигом у рукама, према традиционалној схеми са Исусом Христом и Богородицом која му пружа омофор. Свети Тома (ѣ: тома) је такође приказан као стојећа фигура у екстеријеру, са књигом у рукама, док је Свети Георгије (ѣ: геѡргіа) насликан на коњу, како убија аждају. Икона је, осим због свог порекла занимљива и због избора насликаних светитеља, с обзиром да се празник Вазнесења слави као Спасовдан, те да је Свети Никола крсна слава куће Спасића и данас, а Свети Тома имењак Томе Недељковића.

Хаџи Сима Недељковић је са пута у Јерусалим донео и резбарену икону Светих Богородичиних родитеља, Симеона и Ане (сл. 3).¹¹ Ова икона занатске израде представља стојеће фигуре светитеља, Светог Симеона са бебом у наручју и Свету Ану са рукама у молитвеном ставу. Овакви предмети израђивани су вероватно у витлејемским радионицама, а танко дрво од којег су рађене је шимшир. Основне карактеристике оваквих икона, осим врсте дрвета, представља овални рам у правоугаоном оквиру, и обрада позадине, која је „шупља“ у горњој половини.

Специфичност палестинских елуогија представљају визуелне представе на необичним и неубичајеним материјалима из природе, попут шкољке и камена, који се могу наћи у овој приватној поклоничкој колекцији. Ходочасници су у светој земљи куповали предмете попут икона и Распећа, који су украшени седефним плочицама, а које су најчешће правили мајстори из Витлејема (Piatnitsky 2005: 107; Лакалиска 2019: 291). Шкољке су, као и седеф који се од њих добија, имале учитану хришћанску симболику која се доводила у везу са Богородицом, оваплоћењем и Царством Небеским (Лакалиска 2019: 295). Тако се у дому Хаџи Спасића чува и једна шкољка и једно дрвено Распеће украшено плочицама од седефа са гравираним ликовима. Шкољка на унутрашњој, конкавној страни има црним мастилом изгравирани лик Светог Николе. Несигнирани светитељ је приказан допојасно, са Јеванђељем у рукама и уоквирен једноставним геометријским украсом (Ženarju Rajović 2021: 248, 253).

Седефно Распеће (сл. 4) из Јерусалимске собе изузетно је занимљиво јер га чине чак три крста, с обзиром да су осим распетог Христа, Богородице и Светог Јована приказана и распећа двојице разбојника распетих са Христом.¹²

10 Икона је сликана на дрвету, димензија 37 x 30 цм.

11 Димензије иконе су 14 x 8.5 цм.

12 Основа Распећа је ширине 23.5 цм, Распеће је високо 22.5 цм док су разбојници висине 18 цм. (Ženarju Rajović 2021: 248, 252).

Као такво, ово Распеће разликује се од уобичајених, са једним крстом на барокизираном постољу које евоцира Голготу, а каква су доношена још од XVII века.¹³ На жалост, предмети који су украшавани седефним плочицама попут овог, често су неквалитетно израђивани због масовне производње и велике потражње, услед чега је са овог Распећа већина седефних плочица на којима су изрезани ликови одлепљена. Хочанско седефно Распеће упућује на размишљање да је хаџи Сима Недељковић могао донети из Јерусалима и седефну икону која се налази у цркви Светог Стефана у Великој Хочи, иако је она датована у XVIII век (Миљановић 1997, 93). Материјал од којег је израђена и иконографија резаних сцена недвосмислено говоре о палестинском пореклу.

Осим ових предмета хаџи Сима Недељковић је из Јерусалима донео и два камена, на којима су дуборезно израђене сцене Рођења и Крштења Христовог (сл. 5).¹⁴ Претпоставља се да су ходочасници углавном доносили камење из близине важнијих локалитета, и оно је представљало симбол вечности и трајну меморију на конкретно место и поклоничко искуство (Чокревска-Филип 2011: 287). „По који камичак са гроба Христовог“ био је честа поклоника меморабелија, али и амајлија, јер се за овакво камење веровало да чува децу од урока (Костић 1928: 45). Ипак, камење које је донео Сима Недељковић је дуборезно обрађено, украшено визуелним представама два велика хришћанска празника и уз то обрађено тако да се може окачити о неку врпцу и носити као амалија или украс. Иако је оно сувише тешко да би било ношено на тај начин, очигледно је замишљено као употребни предмет. Међу ходочасничким еулогијама у кући Хаџи Спасића налази се и трнов венац пречника 15cm, чије димензије указују на искључиву симболичку функцију меморабелије (Ženarju Rajović 2021: 250). Као симболички подсетник на Христова страдања, трнови венци су се правили у Витлејему од трнових гранчица. У иконлаку се налазе и јерусалимске свеће различитих облика (сл. 6). Осим снопа већег броја једноставних танких свећа, донете су и осликане свеће међу којима је једна је класичног издуженог облика, две састављене увртањем по четири танке свеће и једна која је састављена од девет танких свећа (Ženarju Rajović 2021: 250). Обичај је био да се свеће у сноповима купују у току Страсне седмице и потом запале Светим Нуром, у цркви Христовог гроба, на литургију на Велику Суботу (Костић 1928: 44). Гореле су веома кратко па се пламен гасио, често посебном белом капом са којом би се хаџија сахранио. Није нам познато да ли је то био случај са хаџи Симом Недељковићем, али је евидентно

13 Међу сачуваним примерима седефних крстова из српских храмова или домова, налазе се крст из Народног музеја у Београду, десетак крстова из Музеја примењене уметности као и крстови из Хиландарских збирки (Миловановић 1993: 165–166, 172–173, 176–179; Даутовић 2020: 544–555).

14 Камен са представом Рођења има димензије отприлике 9.5 x 9.5 cm, док су димензије другог камена, на којем је представа Крштења отприлике 8.5 x 7.5 cm.

да ове свеће нису искоришћене при његовом погребу, какав је такође био обичај (Костић 1928: 44).

Сведочанство о поклоничком путовању хаџи Симе Недељковића и његових синова представља и једна Индулгенција, односно грамата за опрост грехова која носи опрост грехова, благослов и потпис тада актуелног јерусалимског патријарха Кирила. Писани опрост греха познат је у фунерарној пракси православне цркве у виду опросница које су писане умрлим људима и стављане у руку покојника приликом сахрањивања.¹⁵ Овакве индулгенције могле су се купити и од јерусалимских мисионара, такозваних таксидиота, који су по Балкану продавали и водиче по Светој земљи, просквинитаре (Лакалиска 2010/2011: 35). Ове индулгенције ходочасници су добијали по доласку у Јерусалим, и за њих су представљале доказ боравка на светом месту и стеченог права на титулу хаџије. Иако су их јерусалимски патријарси издавали од XVI века, ова пракса је званично одобрена 1722. године на Сабору у Цариграду.¹⁶ Такође, пракса издавања опросних писама била је позната у Српској православној цркви и у ранијим периодима, а први такав пример представља писмени опрост греха пећког патријарха Максима из 1669. године (Вуксан 1991: 259).

Хочанска грамата представља отисак бакарне плоче на хартији, чији средишњи део заузима разрешење од греха неименованом „духовном чеду“.¹⁷ Поље предвиђено за унос имена оног ко је купио опрост грехова од јерусалимског патријарха, остало је празно. Иконографски садржај одабраних сцена које уоквирују текст опроста истичу Христову победу над смрћу, услед чега се ту налазе Вазнесење, Распеће, Васкрсење, Полагање у гроб, као и сцена Не дотичи ме се (*Noli me tangere*) и кувуклија Светог гроба. Представљене су и допојасне представе четворице јеванђелиста, као и стојеће фигуре Светих Кирила и Јакова, као претходника актуелног јерусалимског патријарха Кирила, чиме је уједно исказана и идеја о његовом праву да грешнима опрашта грехе (Макуљевић 2005: 97). Идентична јерусалимска индулгенција, потписана 1857, чува се у Музеју и Заводу у Прилепу, а пронађена је у цркви Светог Димитрија у Вароши (Лакалиска 2010/2011: 37).

Осим палестинских еулогија, у Јерусалимској соби се чувају и други докази породичне побожности, попут кијевске хромолитографије на којој је приказана Тајна вечера из 1898. године, сребрног кандила из Дечана и једног веома занимљивог папирног свитка. Хромолитографије, односно литографије у боји, биле су врло популарне у православним домовима на самом крају XIX и почетком XX века, и израђиване су најчешће у Кијеву, Одеси, Москви и Петрограду. Осим у православним домовима, могле су се наћи и у готово свим православним храмовима.¹⁸

15 (Данова 99: 46; Вуксан 1991: 259; Chrissidis 2016).

16 Видети: Данова 1979; Izmirlijeva 2014: 335–337.

17 Димензије грамате износе 52.5 x 59 cm.

18 Уп.: Ženarju Rajović 2022: 152–153.

Кандило у облику чаше је израђено од сребрне легуре, ливено, рађено на пробој и резано (сл. 7). Састоји из три спојена дела, два цилиндрична веома декоративно украшена и трећег које представља дно у виду зарубљене купе. Први део на врху има зракасту хоризонталну „оградицу“ и на њему је доминантан мотив круга - у централном кружном пољу су Света Тројица, око њих су кружна поља са малим попрсјима светитеља са свицима, а све је то у већем кружном пољу. Сви ови облици формирану су преплетима биљака. У угловима изван највећег круга налазе се цветови и анђели. Други цилиндрични део који се налази испод овога у врху има фризу са аркадицама у којима су минијатурне представе светих. Испод њих су аркаде на вишим стубовима и под њима парови апостола који седе окренути један наспрам другог. Дно је купасто, састављено од флоралног преплета и кришкасте купе. Три дршке за које су качени ланци су такође декоративно обрађене. На глатким спојевима, на два места на кандилу су урезана имена: спаса и стош н. Нема сумње да је ово кандило у дом Хаџи Спасића доспело из Дечана. Велика Хоча је традиционално била повезана са Дечанима као њен некадашњи метох и место у којем је кроз цео XIX век манастир имао своје винограде, винице, конак, дућан и пекару (Ивановић 2003: 42). Осим тога, у ризници манастира Дечана налази се знатан број сличних кандила, која су као централни мотив у горњем делу могла осим Свете Тројице имати и Богородицу на трону. Претпоставља се да су оваква кандила израђивана током XVIII и XIX века у неким блиским јужнобалканским радионицама.¹⁹

У Јерусалимској соби налази се папирни свитак (сл. 8) дужине 307 цм и ширине 12.5 цм, сачуван из неколико делова, на којем су исписане молитве сакупљене да заштите или излече појединца од душевних и физичких болести и других невоља.²⁰ Овај рукописни ротулус је у локалној средини коришћен као амајлија у случајевима женске неплодности, односно појас за нероткиње услед чега је и поцепан на неколико делова. Садржи руком писани апокрифни Сан пресвете Богородице, правила исправне побожности и молитву Светог Сисоја исписану акронимима. Украшен је представама Светог Харалампија, Богородице, Светог Јована, Светог Николе, Светог Глигорија, Светог Јована Богослова, који је првобитно био сигниран као Свети Тома, и Светог Спиридона. Црква је забрањивала апокрифне текстове, међу којима и Сан пресвете Богородице и Молитву Светог Сисоја, који су се могли наћи штампани заједно у неким књигама (Павловић 1986: 181). Апокрифне молитве су употребљаване у обављању различитих обреда, а у народу су били веома цењени свештеници који су имали такве књиге са ретким молитвама и клетвама (Павловић 1953: 145–146).

19 За дечанске примере видети: Шакота 1984: 186–187, 212–216, 258 –259.

20 Представља нешто најприближније такозваним абагарима, али је писан руком. О абагарима видети: Татић-Ђурић 1993/94: 251–276. У припреми је текст о хочанском абагару, због чега он овде није детаљније обрађен.

ИЛУСТРАЦИЈЕ

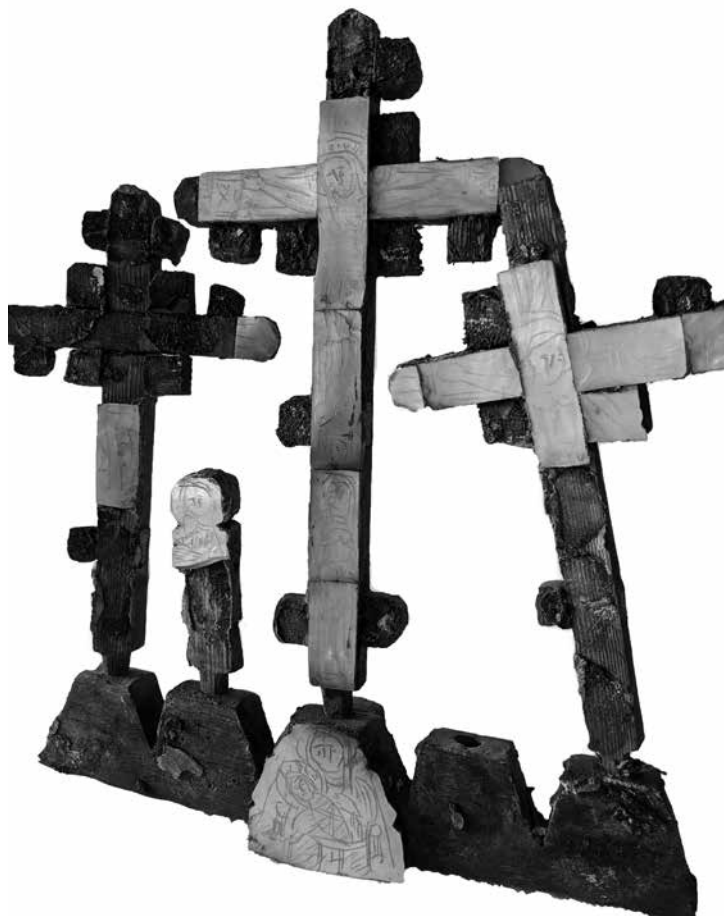
Слика 1. Иконлак у Јерусалимској соби

Слика 2. Вазнесење Господње

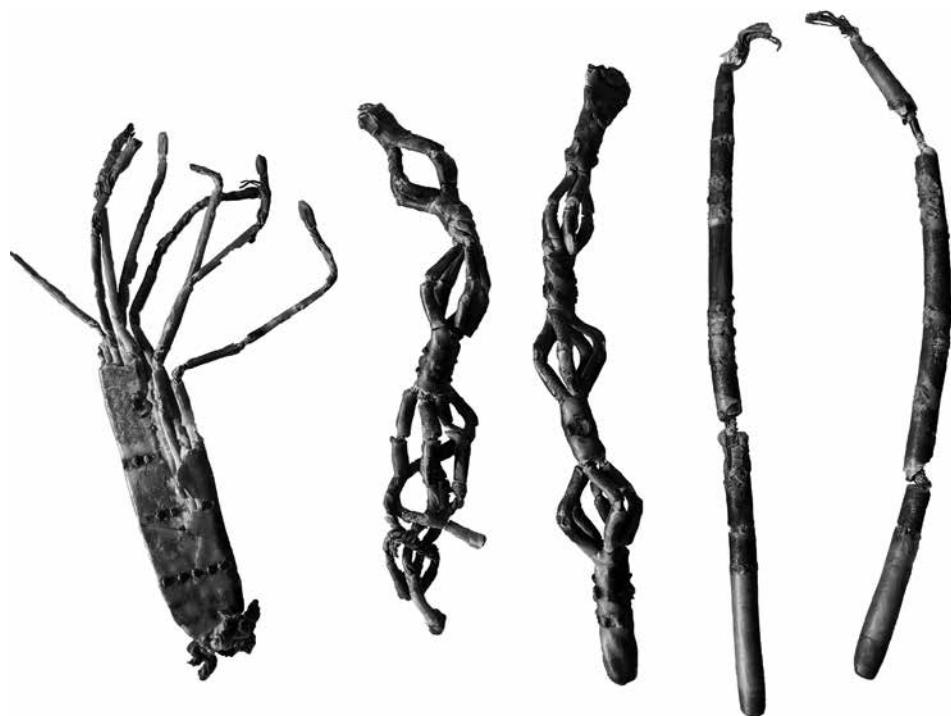
Слика 3. Свети Симеон и Ана

Слика 4. Седефно распеће

Слика 5. Рођење и Крштење Христово

Слика 6. Јерусалимске свеће

Слика 7. Кандило из Дечана

Слика 8. Папирни свитак, детаљ

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Вуксан 1991: Бодин Вуксан. „Опросна писма пећких патријарха“. *Balkanica* XXII, 259–269.
- Данова 1979: Надежда Данова. „Индулгенциите в източноправославната црква“. *Векове* 6, 43–50.
- Даутовић 2020: Вук Даутовић. *Умешноси и ливурјиски ритуал: бојослужбени предмети у српској визуелној култури 19. века*, докторска дисертација, Београд.
- Ђекић 2004: Мирјана Ђекић. „Споменици народног градитељства“. Косово и Метохија у светлу етнологије. Ур. Мирјана Менковић. Београд: Етнографски музеј, 289–303.
- Женарју 2015: Ивана Женарју, „Ходочасничка икона Јерусалим из манастира Врачева“. *Башићина* 38, 199–227.
- Ивановић 2003: Милан Ивановић. „Велика Хоча кроз векове“. *Велика Хоча бисер Метохије*. ур. Мирјана Менковић. Београд: Центар за очување наслеђа Косова и Метохије, 21–44.
- Ивановић 2004: Милан Ивановић. „Прилози упознавању делатности сликара (зографа), дуборезаца, градитеља и донатора из Македоније на српским црквеним споменицима Косова и Метохије“. *Вардарски зборник* 3, 169–185.
- Костић 1928: Петар Костић. *Црквени живој православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку (са усвојенима илустрацијама)*. Београд: Графички институт Народна мисао.
- Лакалиска 2010/2011: Снешка Лакалиска. „Традиција на поклонички патувања во Македонија од X до XIX век“. *Историја* 1–2, 27–42.
- Лакалиска 2019: Снешка Лакалиска. „Крстови и икони од творештвото на вилемирските седефкари од XIX век“. *Патримониум.мк* 17, 291–302.
- Макуљевић 2005: Ненад Макуљевић. „Визуелна култура и приватни идентитет православних хришћана у 18. веку“. *Приватни живој у српским земљама у освиј модерној доба*. ур. Александар Фотић. Београд: Слио, 72–114.
- Макуљевић 2006: Ненад Макуљевић. „Поклоничка путовања и приватни идентитет“. *Приватни живој код Срба у деведнаестом веку*. ур. Ана Столић, Ненад Макуљевић. Београд: Слио, 807–837.
- Миловановић 1993: Душан Миловановић. *Крстови (од 5. века до 1993. године)*. Београд: Музеј примењене уметности.
- Миљановић 1997: Марко Миљановић. „Иконе из Велике Хоче“. *Старине Косова и Метохије* 10, 77–100.
- Нушић 1902: Бранислав Нушић. „С Косова на сиње море: белешке с пута кроз Арбанасе 1894. године“. *Коло* 3–9, 557–562.
- Павловић 1953: Леонтије Павловић. „Рукописни молитвеник Етнографског музеја у Београду“. *Гласник Етнографској музеја у Београду* XVI, 144–162.
- Павловић 1986: Леонтије Павловић. „Гатање у XVIII веку, према два пљеваљска рукописна псалтира“. *Гласник Етнографској музеја у Београду* L, 173–185.
- Татић Ђурић 1993/94: Мирјана Татић Ђурић. „Легенда о Авгару и српски абагар“. *Зборник Мајнице српске за ликовне уметности* 29–30, 250–279.
- Хан 1959: Верена. „Значај палестинских еулогија и литургијских предмета за новију историју уметности код Срба (XVII–XVIII столеће)“. *Зборник Музеја примењене уметности* 5, 45–77.

- Чокревска-Филип 2011: Јасмина Чокревска-Филип, „Сеќавање на Јоаникиј Хаџи Чешмеџиев архимандрит ракотински“. *Паџримониум.мк* 9, 285–289.
- Шакота 1984: Мирјана Шакота. *Дечанска ризница*. Београд: Просвета: Републички завод за заштиту споменика културе: Приштина: Јединство.
- Шешум 2020: Урош Шешум. „Подрима, из списка проте Милоша Велимировића“. *Мешовиџа ѓрађа* XLI, 127–157.
- Chrissidis 2016: Nikolaos Chrissidis. „Between Forgiveness and Indulgence: Funerary Prayers of Absolution in Russia“. *Tapestry of Russian Christianity: Studies in History and Culture*. Nickolas Lupinin, Donald Ostrowski and Jennifer B. Spock, eds. Columbus, Ohio: Department of Slavic and East European Languages and Cultures and the Resource Center for Medieval Slavic Studies: The Ohio State University, 261–293.
- Georgevich 1918: Georgevich, T. R. „Serbia and the Holy Land“. *The Journal of Theological Studies*, Volume os-XIX, Issue 74–75, 97–114.
- Izmirlieva 2014: Valentina Izmirlieva. „Christian Hajjis – the Other Orthodox Pilgrims to Jerusalem“. *Slavic Review*, Vol. 73, No. 2, 322–346.
- Piatnitsky 2005: Yuri Piatnitsky. „Pilgrims’ Eulogias from the Holy Land in the Hermitage Museum Collection, S Petersburg“. *Eastern Christian Art* 2, 150–120.
- Ženarju Rajović 2021: Ivana Ženarju Rajović. „Pilgrimage and visual cuture in 19th-century Kosovo and Metohija“. *Journeys, Art readings 2020*. ed. by Emmanuel Moutafov, Margarita Kuyumdzhieva, Sofia: Institute of Art Studies, 239–257

Ivana S. ŽENARJU RAJOVIĆ

JERUSALEM ROOM IN VELIKA HOČA

Summary

The so-called Jerusalem room is part of the he Hajji Spasić house in Velika Hoča, 20 km north of Prizren. This house was built between 1830 and 1835 and it is protected as a cultural monument. When its owner Sima Nedeljković and his sons returned from their pilgrimage to Holy Land in 1865, this house was renovated. In order to place and properly keep their Palestinian eulogies, they made special room in their home, which is now known as the Jerusalem room. In one of its corners, there is a custom-made construction, a kind of home iconostasis (ikonlak) which still keeps icons and different religious objects, and represents the sacred center for the family.

The ikonlak construction was made to fit the monumental proskynetaria known as Jerusalem icon, which has a donor’s inscription as well as a name of the painter Sava. He, or other painter from his workshop also painted the family icon of the Ascension of Christ. Besides, Hajji Spasić family, that descends from Hajji Sima’s soon Spasa, still keeps other hajji’s memorabilia, such as the carved icon of St. Joachim and Anna from a Bethlehem workshop. Hajji Sima also brought several candles of various shapes, because it was the custom to buy candles in bundles during the Holy Week and then light them in the Holy Fire. He brought several objects made of natural materials, such as a wooden crucifix which consists of of three crosses and it’s decorated with engraved

mother-of-pearl tiles; a shell with engraved image of Saint Nicholas; two stones with carved scenes of the Nativity and Baptism of Christ and a crown of thorns. From Jerusalem Hajji Sima also brought the Patriarchal indulgence issued by Patriarch Cyril in 1859. The Jerusalem room treasures one hand-written paper roll with apocryphal Dream of the Virgin, the rules of righteous piety, and the prayer of St. Sisoës written in acronyms. It was used as an amulet in cases of female infertility, as a belt for barren women. There is also one silver cresset from the Dečani monastery with inscribed name Spasa and one icon of the Last Supper printed in Kyiv in 1898.

Key words: Velika Hoča, house of the Hajji Spasić family, Hajji Sima Nedeljković, private piety, pilgrimage, Jerusalem, Palestinian eulogies, indulgence, paper scroll.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39(497.115) (082)

94(497.115)(082)

КОСОВО и Метохија кроз чињенице, тумачења и симболе : тематски зборник. Књ. 2, Историја и етнологија / [уредили и приредили Ивана Рајовић Женарју, Весна Зарковић]. - Приштина [тј.] Лепосавић : Институт за српску културу, 2023 (Пирот : Pi-press). - 347 стр. : илустр. ; 25 cm

Тираж 300. - стр. 9-10: Предговор / Ивана Женарју Рајовић, Весна Зарковић - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-89025-92-7

а) Косово и Метохија -- Историја -- Зборници
б) Етнологија -- Косово и Метохија -- Зборници
COBISS.SR-ID 123538441

ISBN 978-86-89025-92-7

9 788689 025927